

Presentació

La geografia en la pràctica educativa

Els consells editors successius de DOCUMENTS D'ANÀLISI GEOGRÀFICA (DAG) han estat motivats i interessats per qüestions d'ensenyament de la geografia. DAG va editar un número monogràfic sobre aquest tema l'any 1992, amb aportacions de destacats i destacades especialistes nacionals i internacionals, on es repassava quin havia de ser el lloc de la geografia en l'educació, què i com calia ensenyar, quina imatge social projectava i havia de projectar la disciplina... i, en general, sacsejava un cop més el professorat al voltant del debat sempre obert de l'ensenyament de la disciplina amb la finalitat de ser útils socialment¹. A aquest efecte, es van aportar exemples de l'estat de salut de la geografia en altres contextos educatius i es van proporcionar moltes idees sobre continguts i mètodes d'ensenyament nous, fins i tot un manifest amb continguts i tècniques per a l'acció (*Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 1992). No obstant això, des d'aleshores no hi ha hagut cap altre número especial, i la publicació, en conjunt, de textos sobre geografia i ensenyament és de 19 articles, un 3,4% del total dels publicats a la revista (Durà et al., 2007). La renovació teòrica i metodològica de la disciplina (amb nous temes de recerca, la consolidació de les TIC, l'augment de treballs de geografia aplicada, etc.), la crisi en la vocació d'ensenyant, la feble situació de la geografia a l'ensenyament primari, a l'ensenyament secundari obligatori i al batxillerat, com també la poca consideració de la recerca en didàctica en el currículum acadèmic del professorat universitari per part de les agències avaluadores poden haver ajudat a aconseguir que els geògrafs i les geògrafes es dediquin menys a la recerca sobre didàctica i/o que els que s'hi dediquin utilitzin espais de difusió més especialitzats.

La voluntat de recuperar textos que abordin qüestions d'ensenyament ve de la preocupació per la nostra tasca diària i per l'obligació i la responsabilitat que tenim de millorar com a docents. El número que presentem és un recull d'articles sobre la pràctica de la geografia en l'ensenyament. Es tracta d'apor-

1. Un exemple més recent de la continuïtat d'aquest debat a nivell internacional és el volum 31 de la revista *Journal of Geography in Higher Education*, de 2007, dedicat al lloc de la geografia en l'educació superior i amb aportacions de geògrafs i geògrafes de diversos països.

tacions de diversos autors i autores de diferents contextos geogràfics i culturals sobre experiències viscudes al llarg de la seva tasca docent, reflexions al voltant de què i com cal ensenyar, o la construcció d'espais i d'eines d'intercanvi entre docents per enriquir la seva pràctica. Amb preocupacions diverses, tots comparteixen les inquietuds que esmentàvem i empatitzen, creiem, amb el lector i la lectora (probablement docent) que rep les seves reflexions.

Bettina van Hoven, Wike Been, Joos Droogleever Fortuijn i Virginie Mamadouh, tres professores i una estudiant de les universitats d'Amsterdam i Groningen, relaten l'experiència de realitzar un *treball de camp conduït per estudiants com a exemple de pedagogia feminista* en un curs de geografia i gènere compartit entre totes dues universitats. Les autores fan una extensa introducció encertadament pensada per a lectors i lectores de fora dels Països Baixos, on expliquen la situació de la geografia i el gènere al seu país. És una contextualització molt útil, ja que trenca amb la imatge que qualsevol persona amb coneixements de geografia i gènere podria tenir sobre la situació d'aquests estudis allà. Les autores constaten que la geografia feminista en els darrers anys ha passat d'una situació capdavantera a una altra de marginal que s'entén per les característiques específiques de la geografia acadèmica als Països Baixos i pel context de la política d'aquest país. «La geografia als Països Baixos és una ciència aplicada i pràctica, molt determinada històricament per la planificació territorial i per la política regional i econòmica, i poc interessada pels processos socioculturals.» En aquest sentit, «el caràcter aplicat i pràctic de la geografia frena l'alumnat a l'hora d'escollir un curs teòric, crític i reflexiu». Tanmateix, «els temes de gènere no són gaire rellevants en els debats polítics i socials al país, i hi domina el discurs pel qual la qüestió de l'emancipació està més o menys resolta». En aquest marc, les autores expliquen com l'alumnat s'endinsa en un curs sobre el concepte de gènere i la naturalesa generitzada dels fets i dels processos socials, culturals, polítics, econòmics i demogràfics, a partir d'un treball de camp que els nois i les noies ideen i organitzen utilitzant els seus interessos i les experiències que viuen quotidianament. Aquest mètode d'implicació activa per part de l'alumnat per tractar temes de gènere en el seu propi context esdevé un revulsiu per a un jovent que veu aquestes qüestions fora de la seva realitat.

Catherine Nash fa una nova aportació a DOCUMENTS D'ANÀLISI GEOGRÀFICA deu anys després del seu article sobre la perspectiva feminista en les relacions històriques i contemporànies entre societat i medi (Nash, 1999). Després d'anys de recerca i docència en qüestions de gènere i sexualitat, Nash fa ara una interessant *reflexió sobre l'experiència viscuda en un curs sobre justícia social* en una universitat de l'Amèrica del Nord. La seva experiència és atrevida i arriscada i així es trasllueix en l'article. Nash es pregunta fins on s'ha arribat en la tasca de generitzar, sexualitzar i «alternativitzar» un curs de grau. Nash parteix del fet que l'educació en general tendeix a inculcar les creences i els valors hegemònics i normatius. Per tant, les assumpcions normatives sobre sexualitat han marginat l'alumnat i el professorat dissident, amb la qual cosa s'han limitat les seves experiències en llocs com ara l'acadèmia; i, d'altra banda,

la política a l'aula ha reforçat les normes més que no pas les ha discutides. Segons Nash, tractar qüestions com ara el gènere i la sexualitat pot ser una experiència perillosa amb implicacions desagradables, tant personals com professionals. Nash exposa el controvertit desenvolupament d'un curs on es tracten temes de justícia social tenint en compte la naturalesa sexualitzada, generitzada i *queer* del grup classe (professora inclosa), amb el benentès que la seva composició, sempre variada, inesperada i emmarcada en un entorn acadèmic i intel·lectual determinat, és un procés de producció en marxa i constantment canviant. La incorporació d'allò personal en l'ensenyament afecta la recerca que es fa, el coneixement que es produeix i com s'ensenya. Així doncs, els primers temes de justícia social que es tracten ja afloren només amb el fet de posar allò personal en la discussió pública. El cas és tot un exemple de com, malgrat l'acceptació de les persones *lgbtq*², la seva presència encara pot ser, com a mínim, desconcertant per a l'alumnat, incòmoda per al professorat i negativa per a una carrera acadèmica satisfactòria. Tot això malgrat el compromís de les universitats nord-americanes d'impulsar la diversitat, la tolerància i el multiculturalisme als campus, i després de moltes evidències descobertes per part de l'autora i altres col·legues (Skelton, 1997; Valentine, 1997; England, 1999).

L'article d'**Hortensia Castro** i **Sandra Minvielle** és una anàlisi sobre el *rol dels problemes en la definició i organització de continguts escolars en geografia*. Les professores ens situen en el marc del procés de reforma educativa a l'Argentina pel que fa a l'ensenyament primari i mitjà durant la dècada de 1990 i els primers anys del 2000. En diversos documents elaborats en el marc d'aquest procés de reforma, hi apareix, de manera recurrent i central, l'apel·lació a l'ús de problemes per definir continguts escolars. A partir d'aquí, s'interroguen sobre el concepte de «problema» (són els problemes de la societat, conflictes, problemàtiques socials?, són els problemes com a recurs didàctic, com a conflicte cognitiu, un interrogant que desafia els coneixements previs de l'alumnat i els mobilitza per buscar una resposta?). Segons Castro i Minvielle, del que es tracta és d'aconseguir que els problemes socials puguin esdevenir problemes didàctics que constitueixin un desafiament per a la comprensió i l'aprenentatge de l'alumnat. Per tant, els seus esforços van adreçats a com es poden transformar els problemes socials en continguts escolars. I per això, cal un procés de problematització, de definició dels conceptes i relacions amb una qüestió determinada des d'una perspectiva teóricoconceptual. Aquesta idea es plasma en un exercici concret: les migracions de mexicans als Estats Units. Davant d'un fet, les autores presenten dues propostes de problematització o elaboració d'un marc conceptual (mercat de treball i identitat) i busquen teories que permetin analitzar les pràctiques migratòries i les seves causes. El nivell de detall en l'exposició d'aquest exemple permet que el lector i la lectora compreguin la clau de l'article (per elaborar continguts escolars, cal primer realitzar un exercici intens de problematització) i deixen la resta de passos (construcció didàctica

2. Lesbianes, gais, bisexuals, transexuals i *queer*.

del contingut) per a un altre article o directament perquè els abordi el lector/docent en la seva pràctica professional. El context argentí és aquí un marc de referència d'una qüestió que és extrapolable a molts més àmbits geogràfics i educatius, entre els quals hi ha el nostre.

Miquel Vilaró, professor de geografia a l'ensenyament mitjà i superior, fa una crida a *repensar l'assignatura de ciències socials de l'ensenyament secundari obligatori*, que la considera «estretament lligada a la història en els plans d'estudi, impartida majoritàriament per llicenciats i llicenciades en Història, amb poca preparació pedagògica, que continuen recorrent al llibre de text i a mètodes d'aprenentatge descriptius i memorístics», quelcom que Vilaró també relaciona amb el temari de les oposicions a professor i professora d'ensenyament secundari. Dins d'aquest panorama descoratjador, Vilaró veuria una sortida en el fet que el disseny curricular de les ciències socials anés en coordinació amb el de les altres ciències, de manera que «es pogués dirigir de manera coordinada el conjunt de les assignatures de cada curs a uns nuclis d'aprenentatge coherents i concisos on els coneixements adquirits en les diferents assignatures convergissin i es distanciessin en anells concèntrics interconnectats, que es donessin suport mútuament i que reflectissin la utilitat i la complementarietat de tots els coneixements». És el que ell anomena *dianes didàctiques*. La idea de Vilaró, doncs, no és diluir les assignatures, sinó crear un mapa conceptual recctor que constitueixi un punt de trobada entre totes. Com assenyala Benejam (1992), l'escola ha de provocar el procés d'aprenentatge, i, per fer-ho, s'han de tractar qüestions significatives, socialment urgents, científicament rellevants, i fer-ho de manera conflictiva, dialèctica [...] a fi que l'alumne o l'alumna estableixi una confrontació entre el que sap i el que aprèn, i es pugui resoldre el conflicte en un procés d'acomodació i assimilació que li reestructuri la xarxa conceptual. La percepció de Vilaró és constatada també per altres estudis en el nostre context, que mostren que, malgrat que la geografia estigui inclosa en el currículum escolar, no existeix una pràctica docent adequada i, per tant, l'aprenentatge de les competències i dels coneixements que li són propis no assoleix els nivells desitjables (Oller i Villanueva, 2007). Tant Vilaró, amb les dianes didàctiques, com Castro i Minvielle, amb l'elaboració d'una perspectiva conceptual, es troben en aquesta direcció.

L'article de **Jesús Granados** constitueix un estat de la qüestió sobre *com els sistemes educatius aborden la sostenibilitat o l'educació ambiental* (seguint les directrius de les Nacions Unides per animar els governs a reorientar els seus sistemes educatius vers la sostenibilitat), quines disciplines hi impliquen i fins a quin punt hi és representada la geografia. Per això, compara els currículums de diversos països com ara el Regne Unit, Itàlia, França, Finlàndia, Austràlia, la Xina, els Estats Units, el Brasil, Espanya i Catalunya. Granados parteix de la idea que la geografia «és una disciplina que se situa en una posició privilegiada en l'estudi del desenvolupament sostenible, perquè s'ocupa del planeta en conjunt i dels llocs com a síntesis especialitzades». Igualment, considera que la perspectiva sostenible pot ser el nou element unificador de la geografia com a ciència pont entre les ciències humanes i naturals. No obstant això, el recull

de les aportacions principals va més enllà i l'autor reflexiona sobre què hauria de tenir el currículum de geografia i com es pot millorar l'ensenyament i l'aprenentatge de la disciplina des de la perspectiva de la sostenibilitat. I aquí no només tracta continguts, sinó també materials didàctics i, sobretot, la qüestió del pensament del professorat respecte a l'ensenyament de la geografia per al desenvolupament sostenible i la seva formació. Tot un repte si tenim present el panorama curricular de la geografia que dibuixava Vilaró.

El 2002 neix la Xarxa Herodot per a la Geografia en l'Educació Superior³, finançada per la Comissió Europea, amb la finalitat d'europèitzar la geografia en el marc de la declaració de Bolonya. El primer objectiu va ser realitzar una recerca comparativa entre diversos països europeus sobre l'estat de la geografia a Europa, els resultats de la qual es van presentar a la Comissió i van ser igualment publicats (Donert, 2007). **Maria Attard**, professora de Geografia de la Universitat de Malta i una de les membres més actives de la Xarxa, explica el desenvolupament d'un dels pilars d'aquesta iniciativa, que deriva dels resultats de l'esmentada anàlisi: la «Promoció de la Geografia al segle XXI». Conscients que, a nivell europeu, s'hi constaten tres problemes principals: 1) diferències entre l'ensenyament escolar i universitari; 2) dificultats dels llicenciats i les llicenciades per trobar feina, i 3) demanda escassa; un grup d'acadèmics i acadèmiques llança un *projecte per promoció de la geografia a l'educació superior a Europa* i crear una eina que ajudi els geògrafs i les geògrafes a promoure-la. De la discussió sobre la promoció i l'anàlisi posterior, en sorgeix el Geocube, una eina per fer arribar el missatge de què és la geografia i què fan els geògrafs i les geògrafes.

El número incorpora també un text de **Carolina Martí** en *homenatge a la geògrafa francesa Yvette Barbaza*, recentment desapareguda, i clou amb ressenyes de llibres, algunes de les quals poden relacionar-se amb els temes tractats anteriorment. Seria el cas del treball de Krueger i Gibbs (editors) sobre el desenvolupament sostenible, i el de Keane i Villanueva (editores) sobre el rol del lloc, les cultures i les identitats en l'ensenyament d'Europa. Concretament, aquest darrer és el resultat d'un altre pilar temàtic de la xarxa Herodot esmentada anteriorment, el que fa referència a «Ciutadania, cultura, lloc i identitat», un exemple de projecte col·laboratiu escrit per acadèmics i acadèmiques de cultures, religions, llengües i fronteres polítiques diferents a totes escales, amb l'objectiu d'ensenyar Europa des d'una altra perspectiva, més viscuda i més plural.

El recull que presentem vol ser, més que una tasca acabada, l'inici de noves contribucions sobre un ofici apassionant, el d'ensenyar. Per això els demanem la seva col·laboració.

Referències bibliogràfiques

- BENEJAM, Pilar (1992). «La didàctica de la geografia des de la perspectiva constructivista». *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 21, 35-52.
- Documents d'Anàlisi Geogràfica* (1992). Número monogràfic dedicat a l'ensenyament de la geografia, 21, 213 p.
- DONERT, Karl (2007). *Aspects of the State of Geography in European Higher Education*. Liverpool: HERODOT network.
- DURÀ, Antoni; OLIVERAS, Xavier i VILLANUEVA, Maria (2007). «Vint-i-cinc anys de difusió de la recerca geogràfica: anàlisi bibliomètrica de la revista *Documents d'Anàlisi Geogràfica*». *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 50, 29-50.
- ENGLAND, Kim (1999). «Sexing geographies, teaching sexualities». *Journal of Geography in Higher Education*, 23 (1), 94-101.
- JOURNAL OF GEOGRAPHY IN HIGHER EDUCATION (2007). *JGHE Symposium: Geography's place in Higher Education*, 31 (1), 218 p.
- NASH, Catherine (1999). «Història, filosofia i diferència mediambiental: perspectives feministes sobre les relacions històriques i contemporànies entre la societat i el medi». *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 35, 61-72.
- OLLER, Montserrat i VILLANUEVA, Maria (2007). «Enseñar geografía en la educación secundaria: nuevos objetivos, nuevas competencias. Un estudio de caso». *Enseñanza de las Ciencias Sociales*, 6, 159-168
- SKELTON, Tracey (1997). «Issues of sexuality in the teaching space». *Journal of Geography in Higher Education*, 21 (3), 424-431.
- VALENTINE, Gill (1997). «Ode to a geography teacher: Sexuality and the classroom». *Journal of Geography in Higher Education*, 21 (3), 417-424.

Mireia Baylina Ferré
Universitat Autònoma de Barcelona
Departament de Geografia